

Xabib SODIKOV,
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: xabibsodikov@gmail.com

BuxMTI professori, p.f.d F.R.Muradova taqrizi asosida

TEKNIKA YO‘NALISHDAGI BAKALAVRIAT TALABALARINING ISHLAB CHIQARISHDA IJTIMOY-AMALIY TAYYORGARLIGINI SHAKLLANTIRISH

Аннотация

Maqolada texnika yo‘nalishdagi bakalavriat talabalarining ishlab chiqarish korxonalariga ijtimoiy-amaliy tayyorgarligini shakllantirish modeli mazmuni yoritilgan. Modellashtirishning mazmun mohiyati ochib berilgan bo‘lib undagi bloklar va komponentlarga alohida urg‘u berilgan. Pedagogik tadqiqotlarda modellashtirishning samaradorligi mazmuni yoritilgan. Texnika oliy ta‘lim muassasalari talabalari ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarlikni shakllantirish uslubiyoti haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Texnika, bakalavr, ijtimoiy-amaliy, kasbiy, pedagogik, tahlil, tayyorlik, tizimli, kasbiy, ta‘lim, talaba.

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ БАКАЛАВРИАТА ТЕХНИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА

Аннотация

Статья освещает содержание модели формирования социально-практической подготовки студентов бакалавриата технического направления для работы на производственных предприятиях. Раскрыта сущность моделирования, с особым акцентом на блоки и компоненты модели. Описано содержание эффективности моделирования в педагогических исследованиях. Приведены данные о методике формирования готовности студентов технических высших учебных заведений к социальной и практической адаптации в производстве.

Ключевые слова: Техника, бакалавр, социально-практическая, профессиональная, педагогическая, анализ, готовность, системный, профессиональный, образование, студент.

FORMATION OF SOCIAL-PRACTICAL PREPARATION OF UNDERGRADUATE STUDENTS IN THE TECHNICAL FIELD FOR INDUSTRIAL PRODUCTION.

Annotation

The article covers the content of the model for forming the social-practical preparation of undergraduate students in the technical field for industrial enterprises. The essence of modeling is revealed with a special emphasis on the blocks and components of the model. The content of the effectiveness of modeling in pedagogical research is highlighted. Information is provided on the methodology for forming the readiness of students from technical higher educational institutions for social and practical adaptation in production.

Key words: Technical, undergraduate, social-practical, professional, pedagogical, analysis, readiness, systematic, professional, education, student.

Kirish. Texnika yo‘nalishdagi bakalavriat talabalari ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarlik jarayonining mazmunini tahlil qilish, shuningdek, kelajakdagi muhandislik kadrlari tayyorgarligining mohiyati va tuzilmasi texnika oliy ta‘lim muassasalari talabaiat talabalari ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarligini shakllantirish jarayonida pedagogik faoliyatni modellashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qildi. Modellashtirish usuliga murojaat qilish zarurati texnika oliy ta‘lim muassasalari talabaiat talabalari ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarlik jarayonining murakkabligi, ko‘p qirrali va uzoq davom etishi bilan bog‘liq bo‘lib, maqsaddan rejalashtirilgan natijaga yetish yo‘lini aniq tushunishni talab etadi.

Modellashtirish bugungi kunda ilmiy-pedagogik tadqiqotlarda keng qo‘llanmoqda. Modellashtirish usuliga bunday katta e‘tibor qaratilishining sababi shundaki, bu usul “avvalgilarni tahlil qilish va kelajakni bashorat qilish orqali hozirgi rivojlanishga hissa qo‘shishga imkon beradi”.

Modellashtirish “ilmiy tadqiqotlar usuli bo‘lib, turli obyektlar, jarayonlar va hokazolarni tadqiq etish maqsadida ular modellarini yaratish orqali, tadqiqot obyektining asosiy ajratilgan xususiyatlarini saqlab qolish” deb atash mumkin. Modellashtirish ilmiy-pedagogik tadqiqotlarning boshqa

usullaridan pedagogik obyektini bilvosita o‘rganish orqali ajralib turadi. Modellashtirish usulining ilmiy ma‘nosi pedagogik obyekt (jarayon, hodisa va hokazo) haqida zaruriy ma‘lumotlarni o‘rganish orqali olishdan iborat bo‘lib, u ushbu obyektidagi g‘oyaviy (tafakkuriy) shaklni takrorlaydi. Shu munosabat bilan, modellashtirish jarayonining mohiyatini belgilovchi va uning natijasi hisoblangan narsa - modeldir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Begimqulov U.Sh., Muslimov N.A., Ismailova Z.K., pedagogikadagi modelni «fikran tasavvur etilgan yoki moddiy jihatdan amalga oshirilgan tizim, u asl tizimning ba‘zi muhim xususiyatlarini shunday o‘rinbosarlik va o‘xshashlik munosabatida takrorlaydiki, uni o‘rganish asl nusxa haqidagi bilimlarni bilvosita olish usuli bo‘lib xizmat qiladi» deb ta‘riflaydi [2].

Modellarning amaliy faoliyatdagi ahamiyati shundaki, olim va amaliyotchi model yaratish orqali pedagogik jarayonlarni oldindan ko‘ra olish, loyihalashtirish, qayta shakllantirish va oxir-oqibatda ular ustidan boshqaruvni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi, pedagogik g‘oyalarni ilmiy sohadan amaliyotga o‘tkazadilar.

Pedagogik tadqiqotlarda modellashtirishning samaradorligi bir qator talablarga rioya qilinishiga bog‘liq bo‘lib, ular orasida quyidagilar mavjud:

- ilmiy asoslanganlik, ya'ni modelni ishlab chiqishda asosiy metodologik yondashuvlar, nazariyalar, kontseptsiyalar va qoidalarni qo'llash;

- modelning pedagogik obyektga (jarayon, hodisa va h.k.) yo'naltirilganligi, bu modelning turi va uning struktura xususiyatlarini belgilaydi;

- model komponentlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, o'zaro bog'lanish va o'zaro qaramliklarni hisobga olish va ko'rsatish zaruriyati;

- modelda modellashtirilayotgan jarayonning yaxlitligini, shuningdek, uning amalga oshish shartlarini aks ettirish;

- modelning faoliyat ko'rsatadigan muhit xususiyatlariga mos kelishi;

- belgilangan maqsadga erishishni bashorat qilish imkoniyati va boshqa talablar [1].

Ushbu talablar har qanday turdagi pedagogik modelni ishlab chiqishda yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Ular orasida quyidagi modellarning turlari ajratiladi:

- mazmuniy (model obyekt, jarayoni, hodisasining mazmuni modellashtirish obyekt bo'lib xizmat qiladi);

- strukturaviy (modellashtirish obyekt sifatida obyektning tuzilmasi, komponentlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar bilan birgalikda tadqiq qilinadi);

- funksional (modellashtirish obyekt sifatida pedagogik jihatdan muhim bo'lgan vazifalar va ularning obyekt (jarayon, hodisa va h.k.) bilan bog'liqligi tadqiq qilinadi);

- "kvazitip" (struktura-mazmuniy, struktura-funksional, funksional-mazmuniy modellar bo'lib, pedagogik modellashtirishning ikki tomonlama obyekt mavjud) [3].

Pedagogik modelni ishlab chiqishda asosiy qoidalar ko'plab tadqiqotlarda ifodalangan. Oliy ta'lim jarayoniga nisbatan pedagogik modelni ishlab chiqish g'oyalari to'g'ridan-to'g'ri Begimqulov U.Sh. [2], Muslimov N.A. [4], Ismailova Z.K. [5], O'rinov U.A. [6] va boshqalar ishlab chiqqan.

Tayyorlikning nazariy asoslangan tuzilmasi va pedagogik modellashtirish talablari asosida Texnika oliy ta'lim muassasalari talabaiat talabalari ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarligini shakllantirishning strukturaviy-mazmuniy modeli ishlab chiqildi. Model turi tanlanishi modellashtirish obyekt bo'lgan tayyorgarlikning o'zgarishlarini oliy o'quv yurtidagi ta'lim jarayonida kuzatishni hisobga olgan holda, obyekt ham statik, ham dinamik holatda ko'rib chiqish zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Modelning maqsadli bloki o'z ichiga quyidagilarni oladi: jamiyat va shaxsning ijtimoiy buyurtmasi asosida shakllantirilgan maqsad, belgilangan maqsadga erishish vazifalari, shuningdek, bu vazifalarning amalga oshirilishini belgilovchi metodologik yondashuvlar va tamoyillar. Butun modelning strategik yo'nalishi va tizimiy shakllovchi elementi sifatida maqsad pedagogik faoliyatning rejalashtirilgan natijasi bo'lib, unga yaxlitlik va yakuniylik baxsh etadi.

Modelning faoliyat ko'rsatish maqsadi, bir tomondan, jamiyatning innovatsion ishlab chiqarish sharoitida samarali faoliyat ko'rsata oladigan texnik kadrlarga bo'lgan ehtiyoji bilan, boshqa tomondan esa, yosh Texnika oliy ta'lim muassasalari talabaning ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvi, ya'ni talabalar o'zini namoyon qilish va kasbiy o'sishi uchun zarur bo'lgan sharoit sifatida, bog'liqdir. Shu munosabat bilan modellashtirilgan jarayonning maqsadi - texnika yo'nalishdagi bakalavriat talabalari ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarligini shakllantirishdir.

Maqsadni amalga oshirish esa uni aniq yo'llar va amaliyotda qanday amalga oshirilishini aks ettiruvchi

pedagogik refleksiya natijasi sifatida aniq vazifalar shaklida belgilangan. Ushbu vazifalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuv jarayonida namoyon bo'ladigan ehtiyojlar, motivlar, munosabatlar va qarashlar tizimini shakllantirish.

2. Kasbiy va moslashuvchan bilimlar va tushunchalar tizimini shakllantirish.

3. Ijtimoiy-amaliy moslashuv sharoitida amaliyotda bilimlarni qo'llash tajribasini ko'nikma va malakalar shaklida shakllantirish.

4. Ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuv jarayonida faoliyatning o'zini tahlil qilish, baholash va o'zini tuzatishga tayyorlikni shakllantirish.

Belgilangan vazifalarni amaliy hal qilish samaradorligi tizimli, kompetentlik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarning asosiy tamoyillari asosida shakllantirilgan qoidalar majmuasini amalga oshirish orqali belgilanadi [6].

Tizimli yondashuv ilmiy, shu jumladan psixologik va pedagogik tadqiqotlarda keng qo'llaniladi. Bu yondashuv "obyektning barcha elementlarining o'zaro bog'liqligi nuqtai nazaridan yagona butun sifatida kompleks o'rganish, tizimdagi har bir elementning umumiy faoliyat va rivojlanish jarayonida o'rganilishi, tizimning umumiy sifatlarining butunlik elementiga ta'sirini o'rganish" sifatida ta'riflanadi.

Texnika oliy ta'lim muassasalari talabaiat talabalari ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarlikni shakllantirish vazifasini hal qilishda tizimli yondashuv quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- tayyorgarlikni murakkab tuzilishga ega bo'lgan, o'zaro bog'liq va o'zaro qaram komponentlardan iborat integrativ shaxsiy tuzilma sifatida aniqlash;

- oliy ta'limdagi ta'lim jarayonini ko'p komponentli pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqish, bu jarayon atrof-muhit bilan faol o'zaro ta'sir qilishda rivojlanish tendentsiyasiga ega bo'lib, auditoriyadagi va auditoriyadan tashqaridagi ish jarayonida ta'lim, tarbiya va rivojlanishning yaxlitligi bilan tavsiflanadi;

- modellashtirish usulidan foydalanish, ya'ni o'zaro bog'liq komponentlardan tashkil topgan model yaratish.

Tizimli yondashuv nuqtai nazaridan texnika oliy ta'lim muassasalari talabaiat talabalari ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarlikni shakllantirish oliy ta'limda amalga oshiriladigan kasbiy tayyorgarlikning xususiy pedagogik kichik tizimi sifatida ko'rib chiqiladi. Bu esa o'zaro bog'liq elementlar va munosabatlarning ierarxik jihatdan o'zaro bo'ysunuvchi yaxlitligini ifodalaydi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Texnika oliy ta'lim muassasalari talabaiat talabalari ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarlikni shakllantirish masalasini amaliy hal qilishda tizimli yondashuv quyidagi tamoyillar orqali amalga oshiriladi:

1. Yaxlitlik tamoyili - bu oliy ta'limdagi ta'lim jarayonining barcha tarkibiy elementlarining birligi va o'zaro bog'liqligini anglatadi. Mazkur tamoyil talabalarining tayyorgarligi integrativ shaxsiy tuzilma sifatida shakllantirilishi jarayonida namoyon bo'ladi. Uning amalga oshirilishi modelning bloklarini o'zaro bog'liq va oliy ta'lim jarayonining tuzilmasi bilan muvofiqlashtirilgan holda amalga oshirishni, shuningdek, tayyorgarlikning yaxlitligini ta'minlaydi. Bu tamoyil o'zaro bog'liq fanlararo va fanidagi aloqalar, auditoriya va auditoriyadan tashqari faoliyatlarining birligi orqali qo'llab-quvvatlanadi.

2. Har tomonlama va komplekslik tamoyili - bu tamoyil Texnika oliy ta'lim muassasasi talabalari ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarligini shakllantirish jarayonida ta'lim jarayonining barcha tomonlari va barcha ishtirokchilarini jalb etishni anglatadi. Bu tayyorgarlikni shakllantirishga ta'sir ko'rsatuvchi tashqi va ichki omillar majmuasi hisobga olinadi.

Tizimli yondashuv kompetentlik yondashuvining g'oya va tamoyillari bilan birgalikda qo'llaniladi. Kompetentlik yondashuvi kontekstida oliy ta'limda kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalarining turli muammolari hal qilishda o'z shaxsiy tajribalarini qo'llashga asoslangan ko'nikmalar va malakalarini shakllantirish maqsadi ko'zda tutiladi. Bu jarayonning natijasi bitiruvchining kompetentligi bilan o'lchanadi.

Kompetentlik – bu “shaxsning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini, o'zini o'zi rivojlantirishni, fundamental bilimlar va amaliy tajriba asosida mutaxassisning faoliyatga yo'naltirilgan holatini shakllantirishni ta'minlaydigan, murakkab shaxsiy tuzilmaga asoslangan integratsiyalangan shaxsiy xususiyatdir”. Texnik yo'nalishdagi talabalarining ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorligi ham, kompetentlik singari, integrativ shaxsiy xususiyat bo'lib, bir qator komponentlarni o'z ichiga oladi [7].

Kompetentlik yondashuvi nuqtai nazaridan ta'lim mazmuni “bilimlar, dunyoqarash, axloqiy, siyosiy va boshqa muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan didaktik jihatdan moslashtirilgan ijtimoiy tajriba” sifatida ko'rib chiqiladi. Bu esa “talabaga yo'naltirilganlik”, modul asosidagi kurslar va amaliy bilimlarga o'tishni belgilaydi.

Oliy ta'limda maqsadlar va ta'lim mazmunining o'zgarishi, kompetentlik yondashuvining asosiy qoidalari kontekstida, ta'lim jarayonini tashkil etishda ham o'zgarishlarga olib keladi. Shu munosabat bilan quyidagilar yuz beradi: pedagogik va o'quv-bilim jarayonining muammolilik va dialogiklik tomoniga o'zgarishi; kasbiy tayyorgarlikning amaliy yo'nalishi kuchayishi; mustaqil ishning roli oshishi va unga o'quv rejasida ajratilgan soatlar sonining keskin ko'payishi; modul texnologiyasi va faol hamda interaktiv ta'lim usullaridan keng foydalanish.

Oliy ta'limda kasbiy tayyorgarlik natijalarini baholash kompetentlik yondashuvi nuqtai nazaridan oliy ta'lim jarayonining maqsadli yo'nalishlariga mos keladi va bitiruvchilarning kompetentlik darajasini aniqlashni anglatadi. Oliy ta'limda kasbiy tayyorgarlik natijalarini kompetentlik yondashuvi paradigmasida tushunish, bir tomondan, bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirishga, boshqa tomondan, innovatsion ishlab chiqarish sharoitida ishlab chiqarishga tayyor kadrlar tayyorlash bo'yicha jamiyat talabini qondirishga yordam beradi. Bu ta'lim natijalarini ko'rish Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarni ishlab chiqarishda ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorlash vazifasi bilan uyg'un keladi.

Texnika oliy ta'lim muassasasi talabalari ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarligini shakllantirish masalasini hal qilishga nisbatan kompetentlik yondashuvi quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

- Ushbu tayyorgarlikni talabalarining kasbiy tayyorgarligining tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqish va

ADABIYOTLAR

1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: «Просвещение», 1995. – 336 с.
2. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti.: Ped.fan.dokt. ... diss. avtoref. - T.: 2007. - 37 b.
3. Джумаев Р.Х. Организационно - педагогические основы интенсификации системы профессионального подготовки в учебных заведениях профессионального образования: Автореф. дисс. ... докт.пед.наук.-Т.: 1995. - 43с.
4. Muslimov N.A. Pedagogik faoliyatga tizimli yondashuv muammolari // Kasb-hunar ta'limi. – 2004. - № 3. – B.24.
5. Ismailova Z.K. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning nazariy va eksperimental-metodik asoslari: Diss. ... ped. fan. dok. – T.: 2006. – 345 b.
6. O'rinov U.A. Ishlab chiqarishdan ajralmagan holda masofaviy ta'limning afzalliklari. “O'zMU xabarlari”. Ilmiy jurnal. Toshkent, 2020. №1/2, 148-151 b.
7. O'rinov U.A. Nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda masofaviy ta'lim tizimini tashkil etish prinsiplari. “Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari”. Ilmiy-nazariy jurnal. Toshkent, 2020.№3,196-203b.
8. Ходжабоев А.Р. Научно-педагогические основы учебно - методического комплекса подготовки учителя труда: Автореф. дис. ... докт. пед. наук. -Т.: ТДПУ, 1992. – 42 б.
9. Уразова М.Б. Бўлажак касбий таълим педагогини лойиҳалаш фаолиятига тайёрлаш технологиясини такомиллаштириш: Пед.фан.докт. ... дисс. –Т.: ТДПУ, 2015. -260 б.

ularni mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiruvchi muhim ta'lim natijalaridan biri sifatida belgilash;

- Oliy ta'lim muassasasining ta'lim jarayonida shakllanayotgan kompetensiyalar asosida tayyorlanayotgan bakalavrlarni ishlab chiqarishga ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorlash tuzilmasini va mazmunini aniqlash;

- Ta'lim mazmunini maxsus tanlash, innovatsion usul va vositalardan keng foydalanish, shuningdek, pedagogik o'zaro aloqaga dialogik xarakter berish orqali Texnika oliy ta'lim muassasasi talabalari muammoli vaziyatlarni hal qilish tajribasini shakllantirish;

- O'quv jarayonining mazmunini tanlash, tashkil etish va natijalarini baholashda ish beruvchilarning talabi va mehnat bozorining ehtiyojlarini hisobga olish.

Kompetentlik yondashuvi Texnika oliy ta'lim muassasasi talabalari ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarligini shakllantirish masalasini hal qilishda quyidagi tamoyillar orqali amalga oshiriladi:

1. Amaliy yo'naltirilganlik tamoyili – bu ta'lim maqsadlari va mazmunini aniqlash, shuningdek, ularni amalga oshirish texnologik vositalarini ishlab chiqishda kelajakdagi kasbiy faoliyatning o'ziga xosligini, mehnat bozorining dolzarb talablari va ishlab chiqarish texnologiyalari rivojlanishining istiqbolli yo'nalishlarini hisobga olishga asoslangan.

2. Intensifikatsiya tamoyili – bu innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash, shuningdek, Texnika oliy ta'lim muassasasi talabalari ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarligini shakllantirish jarayonini tizimli ravishda monitoring qilish va keyinchalik uni tuzatishni o'z ichiga oladi [8]. Texnika yo'nalishdagi Oliy ta'limning standarti bo'yicha 60711400 - transport vositalari muhandisligi bakalavriat o'quv jarayonida talabalarda umumiy madaniy, umumkasbiy va kasbiy kompetensiyalar shakllanadi, ular kasbiy faoliyatga tayyorlikning muhim sharti va ijtimoiy-amaliy moslashuvning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun asosdir.

Tadqiqot vazifasini kompetentlik yondashuvi nuqtai nazaridan hal qilish, asosan, ijtimoiy buyurtmani bajarishga yo'naltirilgan. Tayyorlikning mohiyatini integrativ shaxsiy ta'lim sifatida tushungan holda, Texnika oliy ta'lim muassasasi talabalari ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyorgarligini shakllantirish modelini ishlab chiqish jarayonida kompetentlik yondashuvi shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning g'oyalari va tamoyillari bilan to'ldirildi.

Xulosa va takliflar. Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalariga yuqori darajadagi professional kompetensiyalarni shakllantirish va ijtimoiy-amaliy moslashuvga tayyor bo'lishini ta'minlash uchun yuqorida ta'riflangan modelni ta'lim jarayoniga joriy qilish zarur. Uning samaradorligi tajriba orqali tekshiriladi va natijalar taqdim etiladi.